

ЭВАЛЮЦЫЯ АДЛЮСТРАВАННЯ АСОБЫ П.А. СТАЛЫПІНА У ШКОЛЬНЫХ ПАДРУЧНІКАХ ПА ГІСТОРЫІ.

І.І. Багдановіч, А.І. Багдановіч, (Мінск)

Петр Аркадзевіч Сталыпін – адзін з самых выбітных дзяржаўных дзеячаў Расійскай імперыі ў XX ст.. Ён ўпершыню заявіў аб сабе ў адзін з найбольш складаных перыядаў гісторыі – у гады першай расійскай рэвалюцыі. У той час ён займаў пасаду губернатара Саратаўскай губерні, аднак, не гледзячы на гэта, правіў сабе як дзяржаўны і палітычны дзеяч агульнарасійскага маштабу. П.А. Сталыпін накіроўвае на імя імператара некалькі дакладаў і запісак з праектамі рэформаў. Гэта яго актыўнасць не засталася незаўважанай Мікалаем II. Імператар прызначае П.А. Сталыпіна спачатку міністрам унутраных спраў (26.04.1906г.), а затым (5.07.1906г.) Старшыней савета міністраў Расійскай імперыі.

У гады рэвалюцыі гэты надзвычай яркі, таленавіты, надзвычайны здольнасцямі і мужнасцю, чалавек не аднойчы выходзіў да ўсхваляванага і ваража насторенага натоўпу і веў з ім перамовы. Бліскучы аратар, ён адстойваў сваю думку ў палеміцы са сваімі шматлікімі апанентамі ў Дзяржаўнай думе першых трох скліканняў, прыводзіў важкія аргументы, якія грунтаваліся на шматвякавым вопыце расійскай дзяржаўнасці і вопыце еўрапейскіх краін з іх канстытуцыямі і парламенцкімі рэжымамі.

Як дзяржаўны дзеяч П.А.Сталыпін разумее грандэзнасць перыяду, які перажывавала Расія. Ён называў яго "эпохай перамен", "вялікім пераломам", "эпохай перабудовы"[1, с.50,51]. Прамовы П.А. Сталыпіна адразу становіліся вядомымі ўсёй краіне. Палітычныя апаненты і нават ваража настроеныя супраць яго праціўнікі вымушаныя былі прызнаць сур'езнасць і пераканаўчасць яго рэформатарскай дзейнасці. Жыццё яго аказалася вельмі цесна звязаным з лесам тагачаснай Расіі. Яго спробы супакоіць і рэфармаваць краіну – "спачатку парадак, потым рэформы"[1, с.235] – не прынеслі жадаемага выніку. Большасць сучаснікаў не зразумелі і не прынялі яго як рэформатара. П.А. Сталыпін загінуў ад рук тэрарыста – быў забіты агентам тайнай паліцыі анархістам Д. Багровым у кіеўскім гарадскім тэатры.

П. А. Сталыпін адносіцца да тых гістарычных дзеячаў, адносіны да якіх у постсавецкі час карэнным чынам змяніліся разам са зменай вектара сацыяльна-палітычнага і сацыяльна-эканамічнага развіцця постсавецкіх краін. У савецкай гістарыяграфіі дзяржаўная дзейнасць П.А. Сталыпіна ацэньвалася выключна негатыўна. У першую чаргу гэта звязана з тым, што ён быў сучаснікам і палітычным праціўнікам У.І.Леніна і абавязковай партыі. З думскай трыбуны П.А. Сталыпін не раз абвінавачваў сацыял-дэмакратаў, якія мэтанакіравана разбуралі расійскую дзяржаўнасць. "Вам патрэбныя вялікія ўзрушэнні, нам патрэбна Вялікая Расія" – казаў ён звяртаючыся да сацыял - дэмакратаў[1, с.78].

Для У.І. Леніна Сталыпін быў любімым аб'ектам крытыкі. Менавіта ў Сталыпіне ён бачыў прычыну ўсіх сацыяльных катаклізмаў, яго дзейнасць разглядалася як помста царскага ўрада за першую расійскую рэвалюцыю. Характарыстыка рэформатара ў такой ленінскай трактоўцы і ўвайшла ў падручнікі па гісторыі СССР. Калі ў савецкай гістарыяграфіі Сталыпіна нязменна малявалі чорнымі фарбамі, то сёння некаторыя гісторыкі схільныя ідэалізаваць яго, паказаць яго як падзвіжніка і мучаніка, які аддаў сваё жыццё за Айчыну. У дадзеным артыкуле мы прасочым, як адлюстроўвалася дзейнасць П.А. Сталыпіна ў школьных падручніках у савецкі і пастсавецкі час.

Школьны курс гісторыі савецкіх часоў адлюстроўваў настроі сваёй эпохі і на даступным для вучняў узроўні паўтараў агульнапрынятыя аднабокія дагматычныя ацэнкі і пастулаты, у першую чаргу выказаныя У.І.Леніным і яго саратнікамі. П.А. Сталыпін быў у няміласці ў аўтараў савецкіх падручнікаў. Аднак ён быў адзіным дзяржаўным дзеячам царскай Расіі пачатку XX ст., які наогул упамінаўся ў школьных падручніках. Імя Сталыпіна упаміналася ўжо ў самым першым савецкім падручніку па гісторыі СССР [2].

У савецкі час галоўнымі дзеючымі асобамі гісторыі выступалі героі-бальшавікі, на чале з У.І. Леніным і героямі-бальшавікамі, склад якіх мяняўся ў залежнасці ад таго, калі быў напісаны дапаможнік. Распавядалася таксама і аб правіцелях Расіі ад першых старажытнарускіх князёў да Мікалая II., а таксама аб некаторых палкаводцах і дзеячах культуры. Тым не менш у тэме "Першая руская рэвалюцыя", не Мікалай II, а П.А. Сталыпін прадстаўлены як галоўны злыдзень усерасійскага маштабу. Вучні маглі прачытаць, што менавіта "царскі міністр Сталыпін выдаў закон аб бязлітасным знішчэнні рэвалюцыянераў" і "асабліва моцна абрынуўся на бальшавікоў" [2,с.131].

На гэтай жа старонцы аграрную рэформу разглядаюць праз прызму ленінскіх трактовак, называюць яе "сталыпінскі закон" і "закон царскага міністра Сталыпіна". Верагодна, такім чынам у падручніку адлюстраваны традыцыйны для Расіі міф пра "добрага" цара і "злога" міністра. У гады першай расійскай рэвалюцыі і пасля яе прэса розных палітычных партый і напрамкаў актыўна фарміравала вобраз Сталыпіна як душыцеля першай расійскай рэвалюцыі. У масавай свядомасці Сталыпін аказаўся звязаны з самымі крываваымі старонкамі першай рэвалюцыі ў Расіі адказным за народныя няўзгоды і беды (жорсткія падаўленні бунтаў у час рэвалюцыі, разбурэнне сялянскіх гаспадарак і і збыдненне сялян у выніку рэформ). Гэты міф і быў адноўлены ў падручніку "Кароткі курс гісторыі СССР" пад рэдакцыяй А.В. Шапкава.

У вучэбнай літаратуры 1960 – 1980-х негатыўныя адносіны да П.А. Сталыпіна захаваліся і нават паглыбіліся. Ён, па-ранейшаму, заставаўся адзін на адзін з бальшавікамі: аб іншых персанажах расійскай гісторыі школьнікам нічога не расказвалі. Імяны С.Ю. Вітэ, П.М. Мілюкова, А.І. Гучкова і іншых буйных палітычных дзеячаў той эпохі наогул не ўспаміналіся.

Ніякіх біяграфічных звестак пра яго не паведамлялася, акрамя некалькіх радкоў аб тым, што Сталыпін (называлася толькі прозвішча без ініцыялаў) быў царскім міністрам, кіраўніком ўрада. З яго імем трывала звязвалі паняцці "рэакцыя", "сталыпінская рэакцыя", "рэакцыйны ўрад Сталыпіна". З дапамогай адпаведнага падбора фактаў характара апаведу і лексікі ў свядомасці школьнікаў мэтанакіравана замацоўвалі негатыўны вобраз П.А. Сталыпіна: "Цар, памешчыкі і буржуазія пачалі жорстка помсціць рабочым і сялянам за рэвалюцыю. Кіраўніком гэтай расправы стаў царскі міністр Сталыпін. Ён быў найбольш старанным выканаўцай волі дваранства і капіталістаў. ...Вісіліцы народ назваў "сталыпінскімі гальштукімі", а Сталыпіна

"вешацелям". (Выраз "сталыпінскі гальштук" ўпершыню прагучаў з думскай трыбуны ад адного з апанентаў П.А. Сталыпіна, а затым трапіў у прэсу) [3, с.45].

У падручніку І.Б. Берхіна і І.А. Федосова адмоўная характарыстыка Сталыпіна была паўтараю: "Правадніком кантррэвалюцыйнай палітыкі ўрада стаў старшыня Савета міністраў Сталыпін, які зарэкамендаваў сябе як апантаны карнік і кантррэвалюцыянер. Ён быў паслухмяным выканаўцай волі цара, прыдворных колаў і самай рэакцыйнай часткі памешчыкаў і капіталістаў..." [4, с.131].

Практычна ў тым жа духу характарызуе П.А. Сталыпіна і аўтары падручніка, які выйшаў у час перабудовы. Адзіным пазітыўным момантам было тое, што да прозвішча былі дабаўлены ініцыялы. Тым не менш дзейнасць П.А. Сталыпіна ў гэтым падручніку па-ранейшаму адлюстравана не аб'ектыўна. Нічога не гаворыцца аб прапанаванай ім шырокай праграме пераўтварэнняў, прадстаўлена толькі аграрная рэформа, прычым так, як яна была прадстаўлена ў ленинскай працы "Апошні клапан". У гэтай працы рэформа ацэньвалася як "апошні клапан", які мог быць адкрыты без экспрапрыяцыі ўсяго памешчыцкага землеўладання [5, с.16].

На думку У.І. Ленина, рэформа Сталыпіна паспрыяла ўмацаванню пазіцый кулацтва і абстраэнню сацыяльных супярэчнасцей у вёсцы. Гэтыя высновы і былі прадубліраваныя аўтарамі падручніка і нават вылучаны ў асобную рубрыку. Школьнікам прапаноўвалася наступнае заданне: "Даіце класавую ацэнку рэпрэсій царызму, склікання ІІІ Думы і аграрнай рэформы, як складовых частак кантррэвалюцыйнай палітыкі сталыпінскага рэжыма" [6, с.72]. Натуральна, што школьнікі не мелі магчымасці выказаць сумненне ў правільнасці высноў, зробленых паважанымі гісторыкамі і пераканаўча пераказвалі тое, аб чым даведваліся з тэкста падручніка.

З аднаго боку П.А. Сталыпін прадстаўлены як "старанны" і "паслухмяны" выканаўца волі цара, а з другога – як аўтар рэакцыйных законаў. У такім кантэксце яго вобраз становіўся жалкім і зноў адсоўваў на другі план вобраз Мікалая ІІ, бо гэта не манарх распрацаваў закон аб ваенна-палявых судах, аграрную рэформу і разаруў беднякоў у інтарэсах кулакоў-міраедаў. Так у свядомасць школьнікаў мэтанакіравана і паслядоўна ўкараняўся міф аб Сталыпіне як крайнім рэакцыянеру, змрочнай асобе расійскай гісторыі.

У вучэбнай літаратуры па гісторыі постсавецкага часу ўпершыню паявіліся партрэты гістарычных дзеячаў пачатку ХХ ст. у "Кнізе для чытання па гісторыі Айчыны. Пачатак ХХ стагоддзя". Нарыс пра П.А. Сталыпіна ў ёй напісаны вядомым расійскім гісторыкам П.М. Зыранавым. Ён паказаў Сталыпіна не як дэманічную фігуру часоў першай расійскай рэвалюцыі, а як жывога чалавека, які глыбока перажываў за лёс Айчыны, чалавека неардынарнага, знакамітага расійскага рэфарматара, які выклікаў неадназначныя адносіны да сябе ў сучаснікаў і патамкаў [7, с.74-89].

У падручніках па гісторыі Расіі апошняга часу для 9 і 11 класаў выкарыстоўваюць эпітэты пазітыўнага характару, або (і гэта часцей) стрымана называюць рэфарматарам, або "адзінокі рэфарматар". Вельмі рэдка даюцца ацэначныя характарыстыкі як "выбітны дзяржаўны дзеяч Расіі".

У вучэбных дапаможніках постсавецкай Беларусі П.А. Сталыпін характарызуецца, як вядомы расійскі рэфарматар, які шмат зрабіў для развіцця капіталізму ў Беларусі, у цэлым станоўча характарызуецца яго дзейнасць па ажыццяўленні аграрнай рэформы, ліквідацыі феадальных перажыткаў і развіцці таварнай сельскай гаспадаркі. Таксама станоўча ацэньваецца і земская рэформа, праведзеная ў Беларусі па яго ініцыятыве [8, с.216]. У дапаможніках змешчаны партрэты і кароткія біяграфічныя звесткі, у якіх адзначаецца, што пэўны час П.А. Сталыпін з'яўляўся гродзенскім губернатарам.

Усе аўтары беларускіх вучэбных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі адзначаюць, што спроба разбурыць абшчыну і выселіць сялян на хутары, знішчыць традыцыйны ўклад жыцця і калектывісцкую традыцыю ўсходнеславянскай вёскі поспеху не мелі. Ініцыятар рэформ П.А. Сталыпін у 1911г трагічна загінуў. У лістападзе 1915 года расійскі ўрад прыняў закон аб спыненні на час вайны землеўпарадкавальных работ, звязаных з хутарызацыяй [9, с.48].

Такім чынам, можна канстатаваць, што неардынарная асоба П.А.Сталыпіна выклікала і выклікае да нашых дзён супярэчлівыя характарыстыкі і ацэнкі. Гэта знайшло свой адбітак у школьных падручніках па гісторыі. Адлюстраванне вобраза гэтага, без сумніву, выбітнага дзеяча расійскай гісторыі прайшло эвалюцыю ад "вешацеля" і "рэакцыянера" да "знакамітага дзяржаўнага дзеяча Расіі".

Літаратура

1. Столыпин, П.А. Нам нужна Великая Россия: Полное собрание речей в Государственной думе. 1906-1911 гг. / П.А. Столыпин. – М.: Мысль, 1991.
2. Краткий курс истории СССР. Учебн. для 3 и 4 кл. / Под ред. А.В. Шестакова. – М.: Учпедгиз, 1937.
3. Сигал, Б.П., Озерский, И.З., Гуськов, В.П. История СССР. Учеб. пособ. для вечерних (сменных) школ / Б.П. Сигал, И.З. Озерский, В.П. – М.: Учпедгиз, 1963.
4. Берхин, И.Б., Федосов, И.А. История СССР. Учеб. Для 9 кл. / Под ред. М.Р. Кима. – М.: Просвещение, 1976.
5. Ленин, В.И. Последний клапан / В.И. Ленин. Полн. собр. соч. Т. 22.
6. Короблев, Ю.И., Кукушкин, Ю.С., Федосов, И.А., Шерстобитов, В.П. История СССР. Учеб. для 9 кл. ср. школы / Ю.И. Короблев, Ю.С. Кукушкин, И.А. Федосов, В.П. Шерстобитов. – М.: Просвещение, 1986.
7. Книга для чтения по истории Отечества / Под ред. К.В. Шапило. – М.: Просвещение, 1993.
8. Бич, М.В. Гісторыя Беларусі: канец 18 ст-1917 г. Вучэб. дапам. Для 8 класа / Пад рэд. Я.М. Бабосава / М.В. Бич. – Мн.: Народная асвета, 1998.
9. Гісторыя Беларусі канец 18 ст – 1999г. Вучэб. дапам. для 11 кл. / Л.І. Качалаў, Г.С. Марцуль, Н.Я. Новік і інш. / Пад рэд. Я.К. Новіка. – Мн.: Народная асвета, 2000.